

Σοσιαλδημοκρατία και σοσιαλισμός

Τα εκλογικά αποτελέσματα των εκλογών της 18 Ιουνίου, 5 Νοεμβρίου και 8 Απριλίου, έθεσαν στον σοσιαλιστικό χώρο ορισμένα πολιτικά καθήκοντα: ξεκαθάρισμα πολιτικών στόχων και ιδεολογική αποσαφήνιση των τελικών σκοπών. Εύλογο είναι λοιπόν να προσπαθήσουμε να απαντήσουμε σε ορισμένα ερωτήματα που συζητούνται κατά καιρούς από τις στήλες του αριστερού σοσιαλιστικού τύπου. Συγκεκριμένα τέτοια ερωτήματα έχουν να κάνουν με το κατά πόσο αυτός ο χώρος μπορεί ή θέλει – να μετεξελιχθεί σε σοσιαλδημοκρατικό κόμμα. Θα πρέπει, πριν απαντήσουμε να εξετάσουμε την ιστορική διαμόρφωση των σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων και την τωρινή τους θέση στο ευρωπαϊκό εργατικό κίνημα. Επίσης τη θέση αυτού του χώρου σε σχέση με αυτά και την πιθανότητα – ή δυνατότητα – διαμόρφωση μαζικού, σοσιαλδημοκρατικού κόμματος.

1. Ιστορικές καταβολές των σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων

Τα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα δημιουργήθηκαν στα τέλη του περασμένου αιώνα στις ευρωπαϊκές χώρες. Με πρώτο το Γερμανικό Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα που στο συνέδριο του Eisenach κράτησε μια κριτική θέση απέναντι στην Λασσαλική Ένωση των γερμανών εργατών και που ενοποιήθηκε μαζί τους στο συνέδριο της Gotta (1875). Το Γερμανικό Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα έπαιξε ένα ηγετικό ρόλο στον σχηματισμό των δυτικοευρωπαϊκών εργατικών κομμάτων. Έχοντας σαν συμβούλους της τις θεωρητικές ιδιοφυίες των Marx και Engels και στηριζόμενη στον πλέον επαναστατικό και οργανωμένο εργατικό κίνημα της εποχής.

Στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες ιδρύθηκαν επίσης σοσιαλδημοκρατικά και εργατικά κόμματα: Στην Δανία το 1871, στη Νορβηγία το 1887 και στη Σουηδία το 1889. Τα κόμματα αυτά σχηματίζουν στα 1889 τη Δεύτερη Διεθνή, ακριβώς 25 χρόνια μετά τον σχηματισμό της Πρώτης Διεθνούς. Παρ' όλη την κρίση που ξέσπασε στο εργατικό κίνημα με την ίδρυση της Τρίτης Διεθνούς το 1919, τα σοσιαλδημοκρατικά και σοσιαλιστικά κόμματα διατήρησαν την εκλογική τους επιρροή στον χώρο του ευρωπαϊ-

κού εργατικού κινήματος. Μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο τα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα επανίδρυσαν την διαλυμένη Διεθνή τους το 1951 με τη γνωστή διακήρυξη της Φραγκφούρτης. Στη δεκαετία του '70 το ευρωπαϊκό σοσιαλιστικό κίνημα διαφοροποιείται από τις συντηρητικές και αντικομμουνιστικές θέσεις της δεκαετίας του '50. Η διαφοροποίηση αυτή μολονότι μετρημένη και κάπως δειλή, ήταν ένα αρκετά σημαντικό θήμα για την επαναπροσέγγιση με την άλλη πτέρυγα του εργατικού κινήματος, τα κομμουνιστικά κόμματα.

Η μεγάλη κρίση του καπιταλισμού στη δεκαετία του '70 και η αδιέξοδη πολιτική του μεταπολεμικού κενσινιανισμού ήταν μια τεράστια προωθητική δύναμη στην κατεύθυνση της ριζοσπαστικοποίησης του σοσιαλδημοκρατικού εργατικού κινήματος.

Ήδη, η πρώτη ουσιαστική προσέγγιση έγινε στην Γαλλία το 1972 με την υπογραφή του κοινού προγράμματος μεταξύ σοσιαλιστών, κομμουνιστών και ριζοσπαστών της αριστεράς (1972). Παρ' όλη την μετέπειτα κριτική που έγινε στην προγραμματική αυτή προσέγγιση, παρέμεινε ένα σημαντικό ορόσημο στην προσπάθεια αποκατάστασης της ενότητας του αριστερού και εργατικού κινήματος. Τα σοσιαλδημοκρατικά και σοσιαλιστικά κόμματα μέσα από την κυβερνητική τους πείρα ετών, παρουσίασαν μια σημαντική κοινωνική ισχυροποίηση του αστικού κράτους: του θεσμού του κράτους προνοίας (Welfare State). Παρ' όλη την αστική του προέλευση, ο θεσμός αυτός ήταν μια σημαντική κατάκτηση του εργατικού κινήματος. Η κρίση του θεσμού αυτού κάτω από την κυβερνητική εξουσία αστικών, συντηρητικών κομμάτων δεν οδήγησε στην ολοκληρωτική εκμηδένισή του. Βέβαια, θα χρειαζόταν μια ξεχωριστή αναφορά στην κοινωνική πολιτική της ευρωπαϊκής σοσιαλδημοκρατίας. Το ζητούμενο όμως είναι άλλο, αν και σε ποιο βαθμό, συνεισέφερε στην δομική και ριζική αλλαγή των κοινωνικών και ταξικών συσχετισμών της ευρωπαϊκής κοινωνίας. Ερώτημα επίκαιρο και πάντα ουσιαστικό παρ' όλη την αρνητική απάντηση. Παρ' όλα αυτά θα μπορούσαμε να πούμε ότι η σοσιαλδημοκρατική πτέρυγα του εργατικού κινήματος στην Ευρώπη κατέχει μία ηγεμονική θέση. Γι' αυτό και οι αφοριστικές καταδίδες και οι εξ ίσου αφοριστικές συνηγορίες συσκοτίζουν το πρόβλημα που θα μπορούσε να τεθεί ως εξής: η διαχείριση του ευρωπαϊκού καπιταλισμού από την μεταπολεμική σοσιαλδημοκρατία πάνω σε ποιες προϋποθέσεις – κοινωνικές ταξικές και οικονομικές – στηρίχθηκε;

2. Κοινωνικές ταξικές και οικονομικές ορίζουσες του σοσιαλδημοκρατικού φαινομένου

Ένα βασικό χαρακτηριστικό της σοσιαλδημοκρατικής παράδοσης είναι η άνησσή της σε χώρες του ανεπτυγμένου καπιταλισμού, με ανεθασμένη – βιομηχανικά και πολιτικά – εργατική τάξη. Επίσης, παρατηρούμε μια ταύτιση – η στενή, συγγενική σχέση – μεταξύ συνδικάτων και σοσιαλδημοκρατικού κόμματος (σουηδική περίπτωση). Η δημιουργία συνδικάτων είτε προηγείται είτε έπεται της ίδρυσης του σοσιαλδημοκρατικού κόμματος (αγγλική και σκανδιναβική περίπτωση αντίστοιχα). Και στη μία περίπτωση και στην άλλη η ύπαρξη μαζικών και ισχυρών συνδικάτων έπαιξε βασικό ρόλο στην ισχυροποίηση του εργατικού κινήματος.

Ένας άλλος παράγοντας υπήρξε η απουσία ισχυρής αστικής τάξης στις χώρες με ισχυρή σοσιαλδημοκρατική παράδοση (Κεντρική Ευρώπη και Σκανδιναβία). Αυτός

ο παράγοντας θα 'πρεπε σίγουρα να τονιστεί. Σ' αυτές τις χώρες η πολιτική – όχι όμως και οικονομική – αδυναμία της αστικής τάξης συγχρονίζεται με την έλλειψη ισχυρής φεουδαρχικής παράδοσης σε μερικές χώρες, (Σκανδιναβία). Έτσι, μια αδύνατη αστική πολιτική παρουσία συνοδεύεται τις περισσότερες φορές από φεουδαρχική καχεξία.

Τονίζουμε πάντα ότι η αστική αδυναμία στις χώρες της Κεντρικής και Βόρειας Ευρώπης υποδηλώνει περισσότερο την πολιτική αδυναμία της εγχώριας αστικής τάξης να προχωρήσει «ως το τέλος» μια αστική επανάσταση, παρά την οικονομική της ευρωστία. Παρ' όλη την αλληλοπλοκή των δύο αιτιολογιών, η οικονομική και πολιτική «σύμπτωση» του χαρακτήρα της αστικής τάξης είναι μια δυσεύρετη περίπτωση. Συνήθως, η πολιτική ανικανότητα και η κομματική νωθρότητα της αστικής τάξης σε χώρες με καθυστερημένη καπιταλιστική ανάπτυξη – π.χ. Γερμανία – δεν σημαίνει και οικονομική καχεξία της τάξης αυτής. Στη γερμανική – και σίγουρα λιγότερο – στην σκανδιναβική περίπτωση, η φεουδαρχική-αστική συμμαχία ήταν αρκετά ανεπτυγμένη: η καπιταλιστική ανέλιξη και επικράτηση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής ήταν σύγχρονη με την πολιτική αφομοίωση της φεουδαρχικής τάξης. Αυτό προδίδουν και οι έντονες «αντικοινοβουλευτικές» τάσεις της γερμανικής μπουρζουαζίας. Η κυριαρχία των Πρώσων Junkers στην ανατολική περιφέρεια της γερμανικής επικράτειας, μέχρι τις πρώτες δεκαετίες του εικοστού αιώνα μας δίνει ένα παράδειγμα.

Τέλος, ένας παράγοντας που θα 'πρεπε να τονιστεί είναι η παρουσία Σοσιαλδημοκρατικών Κομμάτων σε χώρες που δεν έχουν δυνατή – ή και καθόλου – αποικιοκρατική παράδοση (Γερμανία, Αυστρία και Σκανδιναβία).

Ας συνοψίσουμε λοιπόν τις ορίζουσες του σοσιαλδημοκρατικού φαινομένου:

- α) Ανεπτυγμένες καπιταλιστικές παραγωγικές σχέσεις και δυνάμεις.
- β) Μαζικά συνδικάτα και – γενικότερα – ανεπτυγμένη οργάνωση της εργατικής τάξης.
- γ) Αδύνατη – πολιτικά – αστική τάξη και έλλειψη αστικής ιδεολογικοπολιτικής ηγεμονίας, τουλάχιστον στην κλασσική, «κοινοβουλευτική» της έκφραση (Αγγλία).
- δ) Φεουδαρχική καχεξία (κυρίως σκανδιναβική περίπτωση).
- ε) Έλλειψη αποικιοκρατικής επέκτασης (κυρίως Αυστροουγγαρία και Γερμανία).
- στ) Αν στους παραπάνω παράγοντες προσθέσουμε την θεωρητική και οργανωτική συγκρότηση της διεθνούς εργατικής αλληλεγγύης.
- ζ) Την ευρωπαϊκή και «εξελικτική» περίοδο άνθησης του σοσιαλδημοκρατικού κινήματος – 1889 έως 1914 – τότε μπορούμε να εξηγήσουμε την άνθηση και «αντοχή» του σοσιαλδημοκρατικού φαινομένου.

Η «αντοχή» του πολιτικού, κομματικού φαινομένου είναι ένα φαινόμενο που ξεπερνά τα όρια της σοσιαλδημοκρατίας και «αγγίζει» όλα τα πολιτικά κόμματα. Η αντοχή του σοσιαλδημοκρατικού φαινομένου και η ιδιαίτερη άνθησή του μετά την δεκαετία του 1960 σε χώρες που ήταν σχεδόν άγνωστο φαινόμενο, θα πρέπει να εξηγηθεί όχι μόνο με τους παραπάνω παράγοντες αλλά και με τον ρόλο της ιδεολογικής και πολιτικής παράδοσης. Δηλαδή η ιδεολογική ηγεμονία των σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων στον χώρο του εργατικού κινήματος, παράλληλα με την «ελλιπή» πολιτική παρουσία των κομμουνιστικών κομμάτων. Είναι παρατηρημένο ότι η ανάπτυξη των σοσιαλδημοκρατικών και σοσιαλιστικών κομμάτων δεν συμβαδίζει με την ανάπτυξη των κομμουνιστικών κομμάτων (π.χ. Ιταλία, Κύπρος, Πορτογαλία).

Ίσως οι περιπτώσεις της Ελλάδας και της Γαλλίας να αποτελούν μια σχετική εξαίρεση, παρ' όλη την ισχυρή παρουσία των κομμουνιστικών κομμάτων. Σε αυτές τις χώρες παρ' όλη την ισχυρή τους παρουσία, μετά τις αρχές της δεκαετίας του '70 αναπτύσσονται μαζί με σοσιαλιστικά κόμματα. (π.χ. PSF). Τα σοσιαλιστικά και σοσιαλδημοκρατικά κόμματα είχαν σχετικά μεγάλες ειρηνικές περιόδους, ειδικότερα στην σκανδιναβική χερσόνησο, όπου το Σουηδικό Σοσιαλδημοκρατικό Εργατικό κόμμα γνώρισε μια εξαιρετικά μακρόχρονη ειρηνική περίοδο που ξεκινά από τις αρχές του 18ου αιώνα.

3. Σοσιαλδημοκρατικά και κομμουνιστικά κόμματα

Όπως τονίσαμε και παραπάνω, μία από τις ευνοϊκότερες περιστάσεις στην ανάπτυξη σοσιαλιστικών κομμάτων ήταν και η πολιτική καχεξία των κομμουνιστικών κομμάτων. Στην περίοδο διάσπασης του διεθνούς εργατικού κινήματος μετά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο, τα σοσιαλδημοκρατικά και εργατικά κόμματα διατήρησαν την πρωτοκαθεδρία στον χώρο του εργατικού κινήματος ειδικότερα στην Κεντρική και Βόρεια Ευρώπη.

Αντίθετα, σε χώρες όπου το εργατικό κίνημα δεν γνώρισε την μαζική ανάπτυξη σοσιαλδημοκρατικού κόμματος, η πρωτοκαθεδρία των νεοιδρυθέντων κομμουνιστικών κομμάτων ήταν δεδομένη (περίπτωση Ελλάδας και σε μικρότερο βαθμό Ισπανίας και Πορτογαλίας). Ο ανταγωνισμός σοσιαλδημοκρατών/σοσιαλιστών και κομμουνιστών υπήρξε ευνοϊκότερος για τους πρώτους στις βορειότερες χώρες του ευρωπαϊκού χώρου. Στις νοτιοευρωπαϊκές μεσογειακές χώρες τα κομμουνιστικά κόμματα θρέθηκαν σε πιο ευνοϊκή συγκυρία και ηγεμόνευσαν στον χώρο του εργατικού κινήματος. Αυτή η «ιστορική ιδιορρυθμία» ξεχωρίζει τις νοτιοευρωπαϊκές χώρες από τις βορειοευρωπαϊκές.

4. Ελλάδα και σοσιαλδημοκρατία. Ποιες πιθανότητες;

Αν συγκρίνουμε την περίπτωση της χώρας μας και ειδικότερα τον χώρο του ελληνικού εργατικού και αριστερού κινήματος μπορούμε ίσως να βρούμε ομοιότητες με την τρίτη, τέταρτη και πέμπτη περίπτωση δηλαδή: αδύνατη αστική τάξη, φεουδαρχική καχεξία και έλλειψη αποικιοκρατικής παράδοσης. Παρ' όλα αυτά η επιφανειακή ομοιότητα είναι άμεση και κυρίως για τους παρακάτω λόγους. Η αστική ηγεμονία της ανεπτυγμένης καπιταλιστικής Ευρώπης στηρίχθηκε σε μια εύρωστη αστική τάξη. Αντίθετα στην Νότια Ευρώπη έχουμε μια αδύνατη, εμπορομεσιτική και εξαρτημένη αστική τάξη περιφερειακού τύπου. Το ίδιο, βέβαια, ισχύει και όσον αφορά την «φεουδαρχική διάσταση» του σοσιαλδημοκρατικού φαινομένου. Το φεουδαρχικό πρόβλημα με την ελλιπή του διάσταση στον ελλαδικό χώρο – πλην Θεσσαλίας – δεν μπορούσε να προσδώσει μια φεουδαρχική διάσταση στην στρατηγική του εργατικού κινήματος.

Όσο για το φαινόμενο της αποικιοκρατίας ας μην ξεχνάμε ότι οι νοτιοευρωπαϊκές χώρες της ιστορικής αποικιοκρατίας – Ισπανία, Πορτογαλία – δεν οδηγήθηκαν σε έναν ανεπτυγμένο καπιταλισμό βιομηχανικού τύπου αλλά παρέμειναν καπιταλιστικά υποανάπτυκτες μέχρι και την δεκαετία του '60.

Όχι μόνο γι αυτούς τους λόγους αλλά και για όσα προαναφέρθηκαν για τον ιστο-

ρικό σχηματισμό της σοσιαλδημοκρατίας, δεν μπορούμε να βρούμε παραλληλισμούς με την ελληνική περίπτωση. Η πρώτη ανάπτυξη του ελληνικού εργατικού κινήματος συνοδεύτηκε από την ίδρυση του ΣΕΚΕ στα 1918 και μετά την προσχώρηση στην Κομμουνιστική Διεθνή έχουμε μια απόλυτη ηγεμονία της τριτοδιεθνιστικής παράδοσης, – κύρια σταλινοποιημένης – στον χώρο του εργατικού κινήματος.

Διανύουμε μια περίοδο που η «διαχειριστική» πολιτική των ευρωπαϊκών σοσιαλδημοκρατικών και εργατικών κομμάτων περνάει μια κρίση. Στη δεκαετία του '80 παρατηρείται στην Κεντρική και Βόρεια Ευρώπη μια εκλογική πτώση των σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων (αν και τα κομμουνιστικά κόμματα γνωρίζουν σε αυτόν τον τομέα σχεδόν αλλεπάλληλες εκλογικές πανωλεθρίες). Ο σοσιαλιστικός χώρος μετά το 1974 εκ των πραγμάτων, γεννήθηκε και μαζικοποιήθηκε σαν κριτής της σοσιαλδημοκρατικής και τριτοδιεθνιστικής στρατηγικής. Αυτή η πρωτοποριακή, αλλά και συνθετική, διάσταση, δέχτηκε πολλά πυρά στο διάστημα των τελευταίων ετών μέσα από τις στήλες μεγάλων εκδοτικών συγκροτημάτων. Αν όμως η οριοθέτηση απέναντι στην σταλινική στρατηγική πρέπει να προχωρήσει ακόμη παραπέρα, το μέτωπο απέναντι σε μια όψιμη και αρκετά θορυβώδη σοσιαλδημοκρατική τάση πρέπει εξ ίσου να οριοθετηθεί.

Στην εποχή της ριζικής αναδιάρθρωσης του εργατικού κινήματος και των διαφορών συνιστώσών του – σοσιαλιστικής/σοσιαλδημοκρατικής/κομμουνιστικής – η τακτική και στρατηγική του σοσιαλιστικού χώρου είναι αυστηρά κριτική. Η σύνθεση των παραδόσεων της Β' και Γ' Διεθνούς είναι ένα από τα πεδία του. Όχι για να δημιουργηθεί μια λύση που θα βολεύει όλους αλλά για να προχωρήσει αναγεννημένος ο σοσιαλισμός σαν δημοκρατικό, ταξικό και επαναστατικό κίνημα.

Αν η σοσιαλδημοκρατική στρατηγική μπόρεσε να σιερώσει τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες με σημαντικές επιτυχίες στην ανάπτυξη των κοινωνικών θεσμών και του κράτους προνοίας, η περίπτωση της χώρας μας δεν προσφέρεται για ανάλογες προσπάθειες. Ο σοσιαλιστικός χώρος βρίσκεται στο μεταίχμιο δύο παραδόσεων, της δευτεροδιεθνιστικής και της τριτοδιεθνιστικής. Συνεισφέροντας στην προσέγγιση όλων των πτερύγων του εργατικού κινήματος προχωρεί στην συνάντηση σοσιαλιστών, σοσιαλδημοκρατών, κομμουνιστών. Όχι για να απορρίψει – ή να δεχτεί άκριτα – τις όποιες παραδόσεις και πρακτικές αλλά για να προχωρήσει σε μια καινούργια σύνθεση: Στον σοσιαλισμό του 2000 που δεν θα είναι μόνο εκσυγχρονιστικός, αλλά και ριζοσπαστικός και επαναστατικός και καινοτόμος. Όχι μόνο εντολοδόχος του αστικού εκσυγχρονισμού που δεν μπόρεσε – ούτε ήθελε – να φέρει σε πέρας η ντόπια μεταπρατική αστική τάξη, αλλά, ταυτόχρονα, και της σοσιαλιστικής αλλαγής. Σε μια εποχή που ο σταλινισμός πνέει τα λοίσθια ο δρόμος που ανοίγεται περιλαμβάνει και μία «επιστροφή» στις πηγές του αριστερού κινήματος.

Η επιστροφή στην μαρξιστική κοσμοθεωρία και διαλεκτική μεθοδολογία είναι μια βασική προϋπόθεση για να προχωρήσει με ασφάλεια στον δρόμο του μέλλοντος το σοσιαλιστικό μας κίνημα. Άλλωστε η εξέλιξη έχει πάντοτε τα χαρακτηριστικά μιας ελικοειδούς σπείρας. Ξαναανακάλυψη του μαρξικού έργου και της αξεπέραστης αξίας του, κριτική των σοσιαλδημοκρατών και σταλινικών επιγόνων, με ταυτόχρονη συνάντηση μαζί τους, συνεχής ανάλυση των καινούργιων δεδομένων. Άλλωστε η ιδεολογία και κοσμοθεωρία δεν είναι συγκυριακό φαινόμενο.

5. Είναι κοινωνικά πιθανή η σοσιαλδημοκρατία;

Στην νοτιοευρωπαϊκή περιφέρεια του ύστερου καπιταλισμού ο «τριγωνικός κορπορατιβισμός»¹ του σοσιαλδημοκρατικού συμβολαίου είναι σχεδόν «καταδικασμένος» σε αποτυχία. Η πολιτική αδυναμία και ο οργανωτικός κατακερματισμός των εργατικών συνδικάτων παράλληλα με την οικονομική υπανάπτυξη περιοχών του νοτιοευρωπαϊκού καπιταλισμού ελαχιστοποιεί τις πιθανότητες ανάπτυξης σοσιαλδημοκρατικού κόμματος ανάλογου με την σκανδιναβική χερσόνησο². Ένας άλλος σημαντικός λόγος είναι η κοινωνική προέλευση και ταξική βάση των σοσιαλιστικών και σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων που ιδρύθηκαν στην δεκαετία του '70. Παρόλη την αμφιλεγόμενη προβληματική γύρω από την έννοια της αναπτυσσόμενης μισθωτής τάξης των white collars έχουμε πολλούς λόγους να υποστηρίξουμε πως η κοινωνική βάση κομμάτων όπως το PSF, PSI ή PSOE είναι τα μη βιομηχανικά εργατικά στρώματα και μεγάλο τμήμα της παραδοσιακής μικροαστικής τάξης³. Η μεταβατικότητα των στρωμάτων και τάξεων σε αυτές τις γεωγραφικές περιοχές του καπιταλισμού και η κρίση της σοσιαλδημοκρατικής πολιτικής ακόμη και σε χώρες με παραδοσιακή πολιτική υποστήριξη είναι ένας σοβαρός λόγος να θεωρήσουμε την σοσιαλδημοκρατική πολιτική σαν «μη μεταβιβάσιμη»: Ο νοτιοευρωπαϊκός κοινωνικός χώρος γνώρισε μόνο μία περίπτωση κόμματος με παραδοσιακή εκλογική υποστήριξη της βιομηχανικής εργατικής τάξης: το Κομμουνιστικό Κόμμα Ιταλίας. Αλλά η σχέση του PCI με το σοσιαλδημοκρατικό φαινόμενο θα μας απασχολήσει άλλη φορά.

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. Βλ. μια εξαιρετικά αναλυτική επιχειρηματολογία πάνω στο σοσιαλδημοκρατικό φαινόμενο στο G. Therborn και B. Gluksman, *Η Σοσιαλδημοκρατική πρόκληση*, εκδ. «Θεμέλιο».
2. Ακόμη και η σουηδική περίπτωση που θεωρείται – άκριτα πιστεύουμε – σαν ένα είδος σοσιαλδημοκρατικού «παραδείγματος», υφίσταται τις συνέπειες των υφεσιακών κρίσεων και ανακατατάξεων του διεθνούς καπιταλισμού. Η πρόσφατη κυβερνητική κρίση του Σουηδικού Σοσιαλδημοκρατικού Εργατικού Κόμματος θα πρέπει να αφυπνίσει όσους όψιμα και μηχανιστικά «μεταφέρουν» διαφορετικές ιστορικές εμπειρίες και συναρθρώσεις στον ελληνικό κοινωνικό και πολιτικό χώρο και μάλιστα κάτω από ένα εξιδανικευτικό και μυθοπλαστικό πρίσμα («Σουηδικός παράδεισος»).
3. Χωρίς αυτό να σημαίνει ότι η εργατική τάξη ex definitio ακολουθεί εκλογικά – electoral allegiance – τα κομμουνιστικά κόμματα. Η έννοια του συλλογικού εργάτη δεν είναι του παρόντος να αναπτυχθεί, όμως είναι λάθος να ταυτίζουμε την εργατική τάξη μόνο με ένα τμήμα της: τα βιομηχανικά εργατικά στρώματα. Η θεωρία της «εξαφάνισης» της εργατικής τάξης (φιλελεύθερη κοινωνιολογία) και η θεωρία του «ενός και μοναδικού κόμματος» της εργατικής τάξης (θεωρητικός σταλινισμός) έχουν μια κοινή – και κάπως παράξενη από πρώτη άποψη – αφετηρία: Και οι δύο ταυτίζουν την εργατική τάξη με το χώρο παραγωγής άμεσης υπεραξίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. F. Castles, *The socialdemocratic image of society*.
2. *Κοινωνικές τάξεις και κοινωνική αλλαγή στη Μεσόγειο* (Συμπόσιο του Ιδρύματος Μεσογειακών Μελετών), εκδ. του Ιδρύματος, τ. Α και Β.
3. Marx-Engels, *Collected works*, vol. 13-15 και 31.
4. J. Meynaud, *Πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα*, εκδ. «Μπάυρον».
5. R. Scase, *The socialdemocracy in the capitalist society*.
6. G. Therborn-Gluksman, *Η Σοσιαλδημοκρατική πρόκληση*, εκδ. «Θεμέλιο».
7. A. Thomas, *The future of socialdemocracy*.
8. Timashkova, *The Scandinavian socialdemocracy today*.
9. *Το κράτος στον περιφερειακό καπιταλισμό*, συλλογική εργασία, εκδ. «Εξάντας».